

արևելքէն ինչուան հարաւային արևմուտք, որ է ըսել Ղրգէոսէն ինչուան Վարաճա-Տաղ (որն որ Վրէկլիա լըճին մօտիկ է) 31 փարսախ երկայնութիւն ունին: Պ. Հէմիլթըն, առաջին աս լերան վրայ ելլողն է, բայց ինքն ալ Վլէրէք գետին կողմէն ելաւ: 1848ին օգոստոսի 15ին Պ. Զիհալէֆ, երևելի ռուս ճանապարհորդը (զոր օրագրիս մէջ ուրիշ անգամ ալ յիշեցինք) Վլէրէքէն սկսեալ 7 ժամ տաժանելի ճամբորդութենէն վերջը, 3005 մետր ելլալով կանկ առաւ:

Վախ խողովներու մէջ սառը կը սկսի տեսնուիլ որոնք բարձր կոներու վրայ կ'ըլլան, բայց շատ առաջ չերթըցուիր դէպ'ի հրաբուխին հարաւային եզերքը: Հրաբուխին ներսը լեցուն է ահաւոր ժայռերով. ով որ ան ապառաժութիւն վրայ կեցած լերան գլխէն անոր ներսը նայի՝ չկրնար սոսկումը բռնել. ձեւը առանձին ձագառի կը նմանի, և աւելի զարմանալի է իր խորութեամբը քան թէ իր շրջապատովը. հարաւային կողմի հրաբուխին բարձրութիւնը հոնտեղի կոնոնի մը ոտքէն չափելով 3841 մետր է. ասիկայ բարձրագոյն կէտերէն մէկն է որուն վրայ ելլելն ալ շատ դժուարին է. վասն զի ընդհանրապէս ժայռերը ուղղաձիգ են: Պ. Զիհալէֆ շատ աշխատեցաւ որ գոնէ ճանկուտելով կարենայ վրան ելլել, բայց չյաջողեցաւ. ժայռերը ամենեւին դուրս ելած կտոր մ'ալ չունին որուն վրայ մարդ կարենայ ոտքը հաստատել, և ոչ իսկ չուան անցընելու համար յարմար տեղ մը կայ որ մարդ կարենայ ինքզինքը վեր հանել: Բայց բարձր ժայռերէն մէկուն ոտքին քովէն կը տեսնուի գրեթէ 100 մետր բարձրութեամբ ընդարձակ դաշտավայր մը. հարաւէն և հարաւային արևմուտքէն, և հիւսիսային արևելքէն զհորիզոնը պատած են Ղլահ-Տաղ և Պուլկա-Տաղ կոչուած լեռներուն գօտիները. հիւսիսի և հիւսիսային արևելեան կողմը քիչ մը աւելի դուրս ցցուած է, բարակ գօտիով մը բաժնուած հորիզոնական երկիր մը կը տես-

նուի որն որ Վըզըլ-Ղըմաք կ'ըսուի: Կեսարիա քաղաքը սև պզտի կէտի մը պէս հազիւ կը տեսնուի անկից, լերանց գօտին զհորիզոնը հիւսիսային արևելքէն կը պատէ, որն որ Պոնտոսի և Հայաստանու արգելք մըն է որ Սև ծովը կը խափանէ, և Ստրաբոնի ըսածն ալ կը փճանայ որ կը հաստատէ թէ Ղրգէոսի ծայրէն Սիջերկրականն ալ և Սև ծովն ալ կը տեսնուի:

Եւ լերանց առաւօտի տեսարանը սքանչելի է. հոն մէկէն կ'երևնայ արշալոյսը, և ժայռերուն վրայ կը զարնէ իր նշոյլը հետզհետէ աճեցընելով: Եւ ահաւելի ապառաժները գիշերը հաստատուն ձիւնով մը ծածկուած կը մընան, բայց երբոր արևը գագաթին ձիւները կը հալեցընէ, սաստկութեամբ կը սկսին վազել:

ՀՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Աղեքսանդրի Պատմութեան ստատիկի մը յուսարանոյթներ:

Վախնեաց թարգմանած Աղեքսանդրի պատմութեան մէջ Հնդկաց վրայ շատ զարմանալի առասպելներ կը պատմուին: Եւ որոնք որչափ որ ալ անտեղի երևնան՝ բայց հաւանական կը թուի որ գոնէ ոմանց հիմը նոյն իսկ տեղացւոյ աւանդութիւններուն մէջն ըլլայ: Շատ հետաքրքրական բան մը կ'ըլլար թէ որ ինչպէս հին ազգաց ոմանցը՝ այսպէս ալ Հնդկաց առասպելացն ու արդի աւանդութեանցը հաւաքող մը ըլլար. գուցէ Ղըքսանդրի պատմութե յիշած հրաշալիքներուն արգարացուցումը նոյն իսկ տեղացւոյ պատմութեանցն ու մատենիցը մէջ կարենային գտնել: Եւ ասանուս հաստատութիւն մը տալու համար՝ այն հրաշալեաց կամ առասպելաց մէկուն լուսաբանութիւնը տանք, ժողովելով ինչ որ աշխարհագիրը, աւանդութիւնք ու յիշատակարանք նոյն նիւթին ակնարկութիւններ կ'ընեն:

Եսիկա է Արեգական և Լուսնի ծառերը,

որուն վրայ Նշեքսանդրի առ Նրիստոսէլ գրած թղթին մէջ այսպէս կը կարդանք .

« Եւ ոմանք եկեալ 'ի քաղաքներոյն (Տնդկաց) ասէին . Նրքայ , ունիմք ցուցանել հրաշալի արժան իմն քեզ . քանզի ցուցուք քեզ տունկս որ մարդկորէն խօսի : Եւ նոյնժամայն հրամայեցի զնոսա գան հարկանել , իբրեւ այն թէ խաբել զիս . բայց սակայն հարկաւոր համարեցայ գիտել : Եւ անտի գնացեալ իմ աւուրս երկոտասան՝ եկաք 'ի գեօղ մի , զոր ասէին վերջ գոլ և եզր կողմանն հարաւոյ յարևելս կոյս . և յետ սորա այլ ոչ ինչ գոյ , այլ որպէս ասէին՝ անասլատ գաղանուտ , յոր տեղիս ոչ ոք 'ի մէնջ երթեալ : Եւ իբր հասաք , տարան մուծին զմեզ 'ի դրախտ մի . քանզի գեօղն ոչ քարամբք և ոչ աղիւսովք՝ այլ 'ի ծառոց էր ծածկեալ վասն արեգական և լուսնի . իսկ 'ի միջոցի դրախտին իբր ըստ նոցա պահպանութիւն՝ նուիրական մեհեան էր արեգական և լուսնոյ : Եւ երկու ծառք էին յոյժ հանգէտ երկեանք , որք էին հաւասարք սարոյց ծառոց որ առ մեզ լինին . և շուրջ էին ծառքն յառաջ ասացեալքս նմանք այնց ծառոց որ յԱգգիպտոս միրաբաղանոսն ասէն , և պտուղն նման . և կոչէին զարուականն արողաց խորհրդոց և զիգականն իգաց . և անուն էր արուականին արեգակն և իգին լուսին , զորս նոքա ասէին իւրեանց ձայնիւ՝ մութութեամբ աւուսա : Եւ արկեալ սոցա մորթ ազգի ազգի կենդանեաց , արուն զարուաց և էգն զիգաց : Եւ նոցա երկաթ ոչ գոյր և ոչ պղինձ և ոչ անագ և ոչ կաւ 'ի ստեղծանել ինչ : Եւ ես հարցի զնոսա , թէ էր իրիք են մորթեանս : Եւ նոքա ասէն . Նրիւծուց և ընծուց . բայց ոչ արժան է աստ գերեզման ունել , բայց զարեգական և զլուսնի : Եւ վերարկուս ունէին զգաղանացն մորթս : Եւ յաղապս գաղանացն զպատճառն հարցանէի ուսանել . և նոքա ասէին . Իբրեւ այգ լիցի յորժամ արեգակն ծագէ , ձայն 'ի ծառոցդ գայ . իսկ յորժամ 'ի միջոցի երկնի լինի , և յորժամ հանդերձեալ է

մտանել , այս երիցս : Օնոյն և 'ի վերայ լուսնին ասէին : Վարձեալ ասէին , թէ որքան շրջի արեգակն և երեւի լուսով , հրամանս պատասխանուոյ ցուցանեն . և յորժամ լուսինն՝ զլուսնոյ : Եւ որք թուէին թէ իցեն քուրմք , եկին առ իս և ասէն . Սուտ 'ի ներքս մաքուր , և երկիր պագ : Եւ մուծանէին ընդ իս և զբարեկամն իմ զՎարմենիոն , զԱրատերոն , զԱղղոն , զԴաքիտայն , զԹրասիլէոնտա , զԱքայովնա և զընկերն զԹէոդեքտոն , զԼիոկլէ , արս տասն : Եւ քուրմն ասէր . Թաւազաւոր , երկաթ ոչ է արժան 'ի մեհեանս մուծանել : Հրամայեցի ապա բարեկամացն զսուրսն 'ի բաց դնել արտաքոյ քաղաքորմոյն : Եւ եկին ընդ իս 'ի զօրացն արք երեք հարիւր ապազէնք : Հրաման ետու որք ընդ իսն էին ամենեցուն շուրջ դիտել և տեսանել մի գուցէ ոք 'ի վերայ ծառոցն ելեալ կայ : Եւ նոցա դիտեալ և քննեալ ասէն՝ թէ ոչ ոք է : Կոչեցի առ իս 'ի հնդկացն որ զհետ իմ եկեալք էին , զի թարգմանութեան հասից 'ի նոցանէ . Երդնում յԱրամազդ յոլոմպիայն , յԱմոնա , յԱթենաս յաղթակիր աստուածս ամենայն , թէ ոչ սպանանեմ զձեզ : Եւ միանգամայն ընդ մտանել արեգականն ձայն եկն 'ի ծառոցն հնդկերէն խուժադուժ լեզուաւ որ ոչ թարգմանեցաւ մեզ : Կոչեցի առ իս 'ի հնդկացն , և նոքա ոչ կամեցան թարգմանել ինձ որ ինչ 'ի ծառոցն ասացաւ . վասն որոյ երկընչէին յինէն և ոչ կամէին յայտնել : Իսկ իմ մտախոհ եղեալ և բուռն հարեալ ձգեցի տարայ զնոսա 'ի զատ տեղի . որ և յականջում ասացին ինձ զայս հնդիկքն . Վիտացիր արքայ , զի վաղ կորնչելոյ ես 'ի քոյոցդ : Եւ որք առ իսն կային , աստուածային նշանացն յայտնի լինելոց , և լուսինն թագուցանել կամեցեալ յարևելս երեկունն դարձեալ հրամանս պատասխանուոյ առնուլ : Վան զի կռեալ զհանդերձեալսն մտի 'ի ներքս և ասացի աղաչելով՝ թէ յողջոյն հասից մօրն իմոյ Ոլոմպիադայ և հարազատ բարեկամացն : Վարձեալ մինչ բարե-

կամքն անդ կային, միանգամայն ընդ ծագել լուսնին ծառն զնոյն ձայն արձա- կեաց հելենական խօսիւք այսպէս թե- րևս. Ղեքսանդրէ, 'ի Ռաբելոն պարտ է քեզ մեռանել. 'ի քոյոցն սպանանիս և ոչ կարես հասանել յԱլոմպիադա մայրն քո: Իսկ իմ և բարեկամացն յոյժ հիացումն կրեալ կամէի պսակս գեղե- ցիկս նուիրել աստուածոցն. և քուրմն ասէր. Աչ է արժան այժմ լինել. և ե- թէ բռնադատես, գործեա զինչ կա- միս, քանզի թագաւորի օրէնք անգիր են: Եւ իմ տրտմագին եղեալ և յոյժ դժուարեալ ընդ իրան, Պարմենիոն և Փիլիպպոս աղաչէին 'ի քուն լինել և ընդ առաւօտս պատրաստ ունել: Եւ ես իբրեւ ոչ կամեցայ, յարուցեալ առա- լօտուն ընդ արեւագալն հանդերձ տաան բարեկամօքն դարձեալ մտի 'ի մեհեանն. և մեկուսի թողի զնոսա, զի մի ոք 'ի զօրականացն պատճառս կալցեն: Եւ եկեալ առ ծառն հանդերձ քրմաւն, և եղեալ զձեռս 'ի վերայ ծառոցն հարցի և ասեմ. Ի՞նչ կատարեալ իցեն ինձ կե- նացս ամք, զայս կամիմ 'ի ձէնջ ուսա- նել՝ եթէ հասնից 'ի Սակեդոնիա և ող- ջոյն տայ մօրն իմոյ և կնոջն Հռքսիա- նեայ, և յայնժամ այսպէս դարձայց: Եւ միանգամայն ընդ լինել ծագման արեգականն և արկանել զնշոյլս 'ի ծայրս ծառոցն, ձայն իմն սուր և յայտնի եղև որ ասէր. Ղեքսանդրէ, կատարեալ են ամք կենացդ քոյ, և ոչ ես հասա- նելոյ խնդրոյդ՝ հասանել առ Ալոմպիա- դա մայրն քո. այլ 'ի Ռաբելոնի ես կորնչելոյ և 'ի Սակեդոնիա չես մտա- նելոյ:

Արմանալին ան է որ Ղեքսանդրի այս ծառերուն ըրած հարցմունքի ու խօսակցութեանը պատմութիւնը՝ տե- ղացւոյ մէջ աւանդութիւն է դարձեր. զոր չէ թէ միայն Ղեքսանդրէն, այլ նաև իր առասպելախառն պատմէն ալ խել մը դարեր վերջը՝ Յովհաննէս տը- Սանտըվիլ անունով ժԴ դարու ճանա- պարհորդը նոյնը կը յիշէ հնդկաց Ու- կիանոսի կղզեաց մէկուն վրայ գրելով.

“ Եզի պատմեցին, կ'ըսէ, ան եր-

կիրներէն մէկուն համար, թէ անա- պատի մը մէջ Ղրեու և Լուսնոյ ծա- ռեր կան, որոնք Ղեքսանդրի հետ խօ- սեցան, և երբ մեռնիլը յայտնեցին ի- րեն: Եւ ալ զրուցեցին թէ հոնտեղի բնակիչները որ այն ծառերը կը հոգան, պտղոյն և բալասանին ազդուութեամբ քը 400 կամ 500 տարի կ'ապրին, և թէ այս բալասանները խիստ առատ են այն երկիրներուն մէջ:

Ի՞նչն դարու ատեն, արեւմտեայք Ղրեուն և Լուսնոյ ծառերուն վրայ՝ հնոց մէջ պատմուած այս աւանդու- թեանց վրայ մեծ հաւատք ընծայած կ'երևան: ԺԴ դարու գրուած վիպա- սանութեան մը մէջ կը յիշատակուի թէ ան ծառերը նոճիի կը նմանին, և թէ Թիկրոսոնթէ ըսուած լերան վրայ կը բուսնին: Յակովբ տի-Ռարլոյ Խաւ- լացի բանաստեղծ մ'ալ, անոնց վրայօք աս ստորագրութիւնս կ'ընէ. “ Ղրեուն ծառին տերեւներուն փայլունութիւնը և գոյնը ոսկիի կը նմանի, իսկ լուսնինը արծաթի պէս լուսաւոր է ”:

Նյիշատակ ժամանակէ 'ի վեր, կ'ըսէ Լէյարտ, հնդիկք աստուածոց հարսա- նիքը երկու խորհրդաւոր արմաւենեաց տակը կը կատարէին, որոնցմէ մէկը ա- րու և միւսը էգ կ'ըլլար, և զանոնք մէկ- մէկու քով ընդհանրապէս լերան մը ծայր կը տնկէին: Հնդկաստանի մէջ շատ տեղ ինչուան այսօրուան օրս դեռ այն նուիրական բլուրներուն վրայ կը տնկեն այս արմաւենիքը և մեծ յարգ- կու տան անոնց: Ղրդէն յայտնի ալ է որ խորին Սիոյ ժողովրդեան մէջ ար- մաւենին՝ ինչպէս նաև նոճին Ղրեու և Լուսնի նուիրուած էին:

ԺԲ, ԺԴ և ԺԵ դարերու աշխար- հագէտները յիշատակութիւն մը կ'ը- նեն թէ “ Ղրեու և Լուսնոյ ծառերը, հնդկաստանի թագաւորութեան մէջ Պարսկաստանի մօտիկ տնկուած են, և թէ հոս Ղեքսանդր հարցուց ան սրբազան ծառերուն և պատասխան ըն- դունեցաւ ”:

Պամփիլիոյ մէջ Պերկայի համար կոփած դրամներուն մէկ կողմը այլաբա-

հական դրուագ մը կը տեսնուի Ղրտե-
միսի և Ղնաստայ, երկու նոճիի մէջ
առած, որոնցմէ մէկուն վրայ Ղրե մը
կայ աստղի ձևով, և մէկալին վրայ
Ղուսին: Ղարձեալ նոյն քաղքին մէջի
կայսերական դրամներուն վրայ կը տես-
նուի աստուածուհւոյն դէմքը առանց
նոճիի, պարզ արեւու և լուսնոյ մէջ
քաշուած և վրան ասանկ դրոշմած,
Արփեֆա Պերէյ:

Ղարձեալ Սեպտիմիոս Ղոռոզի ա-
տեն, Սառան (Սիջագետք) կոփուած
միտալի մը երեսը քիչ մը տարբերու-
թեամբ նոյն գրուածքը կը տեսնենք:

Ղսանկներ կը գտնուին նաև արեւ-
մուտք Սիկիոնի (Ղքայիա) կայսերա-
կան դրամոց վրայ. նոյնպէս նաև Սեպ-
տիմիոս Ղոռոզին, Յուլիա Ղոմնային,
Ղետային իրեք պղնձէ դրամներուն
վրայ խրիկիոյ Ղպողոնիա քաղքին մէջ:

Ղարիզի կայսերական գրատան մի-
տալներու և հնութեանց թանգարա-
նին մէջ պղնձէ պղտի նուիրական գահ
մը կայ, որուն վրայ կը տեսնուի Ղսու-
րոց աստուածուհին մեծ նոճւոյ մը
խորհրդաւոր նմանութեամբ, որ երկու
ուրիշ պղտիկ նոճիի ծառերու մէջ տըն-
կուած է, որոնք Ղրեն և Ղուսինն են:

Ղսիոյ խորաքանդակներն ալ որ հռով-
մայեցի զօրաց ձեռքովը արեւմուտք բե-
րուեցան, վրանին աս դրուագները ու-
նին: Ղսոնցմէ մէկը զՍիհր կը ներ-
կայացընէ, ցուլի մը վրայ կեցած, եր-
կու նոճիի մէջտեղը և Ղրեուն ու Ղուս-
նի կիսարձաններուն մէջ. ուրիշ խորա-
քանդակ մ' ալ որ Սիսպատէնի դքսին
գրքատունը կը գտնուի, զՍիհր կո-
րովմանի ծայրը (որն որ Ղարսից Ողիմ-
պոսն է) նոճիի մը խորհրդաւոր նշա-
նովը կը ներկայացընէ. աս սրբազան
լերան աջ կողմը կը տեսնուի Ղրեուն
կառքը, իսկ ձախ դին Ղուսինը, և եր-
կուքն ալ մէյմէկ նոճիի քով են:

ՄԱՆՐԱՎԷՊ

Փոփոխաւիտ պատկերասան մը:

Ղտենօք պատկերահան մը կար, չեմ
գիտեր որ քաղքէն, որն որ իր վարպե-
տութեամբը ամէն արհեստակցաց մէջ
գերազանց էր. սակայն բնութեամբ այն-
չափ փոփոխական՝ որ քովը Յոբ համ-
բերողն ալ չէր կրնար դիմանալ:

Ղէմք նկարելու մէջ շատ ճարտար
էր այս պատկերահանը, այնպէս որ
նկարածը կարծես թէ կամ բնականն
է և կամ թէ բնութիւնը երկրորդ ան-
գամ զանիկայ ըրած ըլլար. և եթէ իր
վրձինը կարենար խօսիլ ալ տալ՝ ուրիշ
բան չէր մնար ըսելու, բայց եթէ այս
կտաւն ալ կենդանի է: Ղյսպիսի հը-
նարագէտ ճարտարութեամբը կրնար իր
բաղդը շինել. բայց եկու նայէ որ փո-
փոխամտութեբ պատճառաւ քիչ մար-
դիկ յանձն կ'առնուին վերաբերութիւն
մը ունենալ հետը. վասն զի, այսօր
կ'ուզէր կը նկարէր, վերջը տասնըմէկ օր
և ոչ կ'ուզէր անոր վրայօք խօսիլ: Ղէլի
գէշը ան էր որ ըստ իր բնաւորութեա-
նը կ'ուզէր որ ամէն իրեն եկողներն ալ
ուզածին պէս երեսնին յարմարցընեն.
այնպէս որ, եթէ այսօր ուրախ ըլլար՝
կէս ծիծաղելով մը զքեզ դիմացը կը
նստեցընէր և այնպէս գրեթէ մինչև
կէսը կը նկարէր. և թէ որ նոյն միջո-
ցին փոփոխէր իր խելքը, և տխրութիւն
մը գար վրան, կ'աւրէր բոլոր նկարածը
և կ'ուզէր որ դուն ալ տխուր դէմք
մ'առնուս՝ և նորէն կը սկսէր պատկե-
րը: Ոչ երբէք պատկեր մը կը լմնցընէր
առանց շատ անգամ դիմացինին դիրքը
փոփոխել տալու, ինչպէս որ խելքին կը
փչէր: Ղյնչափ որ չգիտցուիր թէ ինչ-
պէս կրնար գործ մը լմնցընել այս ունե-
ցած ամէն կատարելութեամբքը: Ղս-
ոնց վրայ պէտք է աւելցընել՝ թէ ինչ
նեղութիւն էր իրեն ձեռքն իյնալը.
վասն զի օր մը մեծ մարդավարութիւն
կ'ընէր, ուրիշ օր մը քիչ կը մնար զքեզ
խածնելու կամ վրձինները և ներկերը